

Mijn Rusland

Ander werk van Michail Sjisjkin in Nederlandse vertaling

Onvoltooide liefdesbrieven (roman, 2013)

Venushaar (roman, 2014)

De kalligrafieles (verhalen, 2016)

Michaïl Sjisjkin

Mijn Rusland

Oorlog of vrede?

Vertaald door Jan Sietsma

Amsterdam · Antwerpen
Em. Querido's Uitgeverij BV

2024

De vertaler ontving voor deze vertaling een projectsubsidie
van het Nederlands Letterenfonds.

Nederlands
letterenfonds
dutch foundation
for literature

Oorspronkelijke titel *Frieden oder Krieg*

Copyright © 2022 Michail Sjisjkin

This edition by arrangement with Maydo Kooy Literary
Agency and Banke, Goumen & Smirnova Literary Agency
(www.bgs-agency.com)

Copyright vertaling © 2024 Jan Sietsma / Em. Querido's
Uitgeverij BV, Weteringschans 259, 1017 XJ Amsterdam

Copyright vertaling 'Wij zijn nu de hoop van
Navalny' © 2024 Johan Faes

Omslag Roald Triebels

Omslagbeeld Anna Kucherova/Alamy Stock Photo

Foto auteur Keystone

ISBN 978 90 214 8965 0 / NUR 320

www.querido.nl

Inhoud

Woord vooraf	7
1 'De paradox van de leugen'	15
2 'Tsaar van de berg'	29
3 'скоро!' – Gauw!	52
4 De nieuwe tijd der troebelen	68
5 Opstaan uit de knieën	84
6 'Het venster naar Europa' of een spiegel?	110
7 De hybride vrede	119
8 Twee Russische volken	138
9 'Op het geduld van het Russische volk!'	173
10 Onvoltooid toekomstige tijd	191
11 Voltooid toekomstige tijd	219
Nawoord	227
Wij zijn nu de hoop van Navalny	236
Noten	240

Woord vooraf

Het is pijnlijk een Rus te zijn.

Het verklaarde doel van Poetins 'speciale operatie' in Oekraïne was om de Russen, de Russische cultuur en de Russische taal van Oekraïense fascistten te redden. Er zijn overwegend Russischtalige steden in het oosten van het land samen met hun bevolking weggevaagd. Er zijn oorlogsmisdaden gepleegd, niet alleen tegen mensen, maar ook tegen mijn taal. De taal van Poesjkin en Tolstoj, van Tsvetajeva en Brodsky, is veranderd in de taal van oorlogsmisdadigers en moordenaars. Voorlopig zal Rusland niet geassocieerd worden met muziek en literatuur, maar met bommen die op kinderen vallen, met afgrijselijke beelden uit Boetsja.

De misdaad van het regime bestaat er bovendien in dat de schande het hele land treft. Er zijn monsterlijke misdaden gepleegd in naam van mijn volk, mijn land, in mijn naam. Maar er is een ander Rusland. Dat Rusland voelt pijn en verdriet. In naam van mijn Rusland, van mijn volk, wil ik de Oekraïners om vergiffenis vragen. Al weet ik dat alles wat daar is gebeurd niet vergeven worden kan.

Mijn vader ging op zijn achttiende naar het front om zijn door de Duitsers vermoorde broer te wreken. Na de oorlog haatte hij voor de rest van zijn leven de Duitsers en alles wat Duits was. Ik heb geprobeerd hem uit te leggen: 'Maar

papa, er is toch ook geweldige Duitse literatuur! Duits is een prachtige taal!' Deze woorden hadden geen effect op hem. Wat zal ik na de oorlog tegen de Oekraïners kunnen zeggen, van wie de huizen door Russische soldaten gebombardeerd en geplunderd zijn, van wie de familieleden door Russische raketten zijn gedood? Dat de Russische literatuur grandioos is? En dat het Russisch zo'n mooie taal is?

De cultuur schiet altijd tekort wanneer de oorlog begint. De grote Duitse literatuur kon Auschwitz niet verhinderen, de grote Russische literatuur kon de goelag niet voorkomen. Mijn boeken, de boeken van andere Russische schrijvers die de afgelopen twintig jaar zijn verschenen konden deze tragedie niet voorkomen.

Wat kan een schrijver doen? Hij doet wat hij kan – hij laat zich horen. Hij moet duidelijke woorden spreken. Zwijgen betekent de agressor, de oorlog steunen. In de negentiende eeuw vochten de Polen tegen het Russische tsarisme 'voor jullie vrijheid en de onze'. Nu vechten de Oekraïners voor jullie vrijheid en de onze. Zij verdedigen niet alleen hun menselijke waardigheid, maar ook de waardigheid van de hele mensheid. Oekraïne verdedigt momenteel onze vrijheid en onze waardigheid. Wij moeten hen helpen, op alle mogelijke manieren.

Mijn moeder was Oekraïens, mijn vader Russisch. Eigenlijk moet ik blij zijn dat ze beiden al gestorven zijn en deze tragedie van onze volken niet hoeven mee te maken.

Deze oorlog is niet pas onlangs begonnen, maar in 2014. De westerse wereld wilde het niet begrijpen en deed alsof het allemaal wel meeviel. Alle jaren sindsdien heb ik mensen proberen uit te leggen, zowel bij mijn optredens als in mijn teksten, wie deze Poetin is. Het lukte mij niet. Nu heeft Poetin het hun zelf uitgelegd.

Rusland blijft tot op heden onverklaarbaar en bevreem-

dend voor het Westen. In dit boek wilde ik mijn land voor de westerse lezer openstellen. Dit is mijn uitleg van Rusland, zijn verleden, heden en toekomst. Het is ook mijn liefdesverklaring aan mijn land, dat wonderschone natuur en grootse cultuur heeft, maar altijd weer in een monster verandert dat zijn eigen en andermans kinderen opeet.

Dit boek verscheen in 2019. De vierentwintigste februari 2022 heeft de wereld volledig veranderd, maar het boek bleek geenszins verouderd te zijn. Integendeel, het wordt met de dag actueler. In de laatste twee hoofdstukken (genoemd naar de twee toekomstige tijden in het Duits, de taal waarin ik het boek geschreven heb) heb ik over de toekomst geschreven en wat Rusland en de wereld te wachten staat. Nu bevinden wij ons in die toekomst.

Het doel van deze 'speciale operatie' is de vernietiging van een democratisch Oekraïne. Het resultaat van deze 'speciale operatie' zal de vernietiging van Poetins Rusland zijn. Maar wat komt daarna?

Twee pogingen om een democratisch maatschappelijk bestel in Rusland in te voeren zijn al mislukt. De eerste Russische democratie in 1917 duurde slechts een paar maanden. De tweede, in de jaren negentig, hield het met pijn en moeite een aantal maanden vol. Telkens wanneer mijn land probeert een democratische samenleving op te bouwen – verkiezingen, een parlement, een republiek in te voeren – belandt het weer in een totalitair imperium. De Russische geschiedenis bijt zichzelf keer op keer in de staart.

Baren een dictatuur en een dictator een slavenpopulatie of baart een slavenpopulatie een dictatuur en een dictator? De kip en het ei. Hoe kan deze vicieuze cirkel worden doorbroken? Waar kan Rusland een nieuwe start maken?

Het dictatoriale Hitler-Duitsland heeft een uitweg gevonden uit de vicieuze cirkel van dictatuur en slaven-

mentaliteit – waarom Rusland niet? De Duitsers hebben geleerd schuld te dragen en het verleden te verwerken en waren in staat een democratisch georiënteerde maatschappij op te bouwen. De wedergeboorte van het land was echter gebaseerd op de allesverpletterende nederlaag van de oorlog. Ook Rusland heeft dat ‘uur nul’ nodig. Zonder boetedoening en erkenning van nationale schuld is er in Rusland geen democratisch nieuw begin mogelijk.

Er was geen destalinisatie in Rusland, er waren geen Neurenbergprocessen voor de Communistische Partij. Nu hangt het lot van Rusland van depoetinisatie af. De ‘van niets wetende’ Duitse bevolking kreeg in 1945 concentratiekampen te zien, dus moeten de ‘van niets wetende’ Russen de verwoeste Oekraïense steden en de lijken van kinderen te zien krijgen. Wij, de Russen, moeten openlijk en moedig onze schuld erkennen en om vergiffenis vragen. En die weg is onvermijdelijk voor alle Russen. Maar zal het tot een Russische knieval komen in Kyiv, Charkiv, Mariopol? In alle landen waar Russische tanks zijn geweest: Boedapest, Praag, Tallinn, Vilnius, Riga, Grozny?

De Duitsers probeerden zichzelf in 1945 te rechtvaardigen: Ja, toegegeven, Hitler was een vreselijke misdadiger en boosdoener, maar wij, het Duitse volk, wisten daar niets van, en waren net zo goed als anderen slachtoffer van Hitler. De depoetinisatie zal falen zodra de Russen hun toevlucht tot soortgelijke argumenten nemen: Poetins criminele bende heeft het volk gegijzeld, ja, Poetin heeft een misdadige oorlog tegen Oekraïne gevoerd, maar wij, de gewone Russen, wisten daar niets van, wij dachten dat het om de bevrijding van de Oekraïners van fascisten ging, wij zijn net zo goed als anderen slachtoffer van Poetin. Dat zal het begin van een nieuwe Poetin zijn.

Noch de NAVO noch de Oekraïners kunnen de depoetini-

satie voor de Russen uitvoeren. Als het land met zichzelf in het reine wil komen, moet de Russische bevolking dat zelf doen. Is mijn volk tegen deze taak opgewassen? Is het realistisch dat er democratische rechtsstaten zullen ontstaan op de territoria die zich onafhankelijk verklaren van Moskou? Het desintegratieproces van het Russische imperium zal namelijk doorgaan. Joegoslavië heeft laten zien hoe snel er brute oorlogen en etnische zuiveringen kunnen plaatsvinden binnen een multinationale staat. Als het geweld escaleert, zal dat de klok in mijn land eeuwen achteruitzetten. En voor het Westen betekent dat een nieuwe vluchtelingengolf. Ons staat een nieuwe Tijd der Troebelen te wachten in een land waar democratische ideeën bij brede lagen van de bevolking in diskrediet zijn gebracht en waar deze mensen hun hoop vestigen op een krachtige regeringshand. Het lijkt geen twijfel dat er een sterke hand zal worden gevonden, en ook het Westen zal een nieuwe 'dictatuur van orde' met begrip aanvaarden. Niemand wil wanorde in een land met een stapel verroeste kernraketten.

Mijn geloofsbelijdenis luidt dat er een nationale schulderkenning moet komen. Zonder een totale depoetinisatie zal Rusland geen toekomst hebben. Voor Rusland is er geen andere weg dan een lange pijnlijke wedergeboorte. En al die sancties, armoede en marginalisatie – die zullen op deze weg niet het ergste zijn. Het is verschrikkelijker als er geen innerlijke hergeboorte in de Russische mens plaatsvindt. Poetin is een symptoom, niet de ziekte.

Russische kunstenaars hebben nu de missie de wereld te laten zien: er is een ander Rusland. Niet alle Russen hebben deze oorlog gesteund. Dit is geen oorlog tussen Oekraïners en Russen. Dit is een oorlog tussen mensen die zowel Oekraïens als Russisch spreken en onmenselijke taal

van de leugen spreken en bereid zijn misdadige bevelen op te volgen. In deze oorlog zijn er geen nationaliteiten – er zijn mensen en onmensen. De onmensen hebben geen nationaliteit, het zijn slaven van dit misdadige regime. Mensen gaan in Rusland de straat op om tegen de oorlog te protesteren, onmensen slaan hen in elkaar en arresteren ze.

De misdaad van Poetin bestaat erin dat hij de mensen met haat vergiftigd heeft. Poetin zal aftreden, maar pijn en haat zullen waarschijnlijk nog lange tijd in de ziel aanwezig blijven. Dan zullen literatuur, kunst en cultuur dit trauma moeten verwerken. De dag waarop een dictator een einde maakt aan zijn ellendige, nietswaardige leven markeert niet het einde van de cultuur – dat is altijd zo geweest, en het zal na Poetin niet anders zijn. Dan zijn er geen boeken over Poetin nodig, noch boeken waarin de oorlog wordt uitgelegd. Oorlog – het feit dat mensen een volk het bevel geven andere volken te doden – valt niet uit te leggen. Ware literatuur staat haaks op oorlog. Ware literatuur gaat over de menselijke behoefte aan liefde, niet aan haat.

Een lezer schreef me: 'Uw boek heeft me geholpen om mijn liefde voor Rusland niet in het bloed van de Oekraïners te laten stikken.' Welnu, kan een boek met liefde voor Rusland, nu er zoveel bloed is vergoten na de invasie van het Russische leger in Oekraïne, nog steeds helpen niet in dit bloed te verdrinken?

Na iedere oorlog ontstaat er antioorlogsliteratuur. Denk aan Ernest Hemingway of Erich Maria Remarque. Ik twijfel er niet aan dat jonge schrijvers zich kritisch met hun eigen ervaringen zullen bezighouden. Russen en Oekraïners zullen teksten schrijven en het zullen heel verschillende boeken worden. Zij zullen allemaal schrijven over verlies, dood en verdriet, maar in de Oekraïense literatuur zul-

len er boeken verschijnen over het ontstaan van een vrije natie, over het heroïsche verzet tegen het kwaad, over de strijd voor menselijke waardigheid, en voor de Russen zal het thema van de nationale schulderkenning voor de gepleegde misdaden van belang zijn.

Haat is een ziekte, cultuur het medicijn.

I

‘De paradox van de leugen’

Soms heb ik het gevoel dat het aan de woorden ligt.

Sommige begrippen blijken bij het passeren van de Russische grens kisten met een verkeerd label te zijn. Op griezelige wijze wordt de inhoud van een woord stilletjes omgeruild of gewoonweg gestolen. De beste en mooiste begrippen verliezen tegen een Russische achtergrond hun betekenis.

Toen ik jong was, leek alles zo eenvoudig en duidelijk: ons land is ingenomen door een bende communisten, en als je de partij verdrijft, gaan de grenzen open en keren wij terug naar de wereldwijde familie der volkeren die volgens de wetten van democratie en vrijheid leven en de rechten van het individu eerbiedigen. Parlement, republiek, grondwet, verkiezingen – die woorden hadden een sprookjesachtige klank. We waren toentertijd allemaal naïef. Op een of andere manier hadden we er niet aan gedacht dat al die woorden er al waren – de grondwet van Stalin uit 1936 was de ‘meest democratische grondwet ter wereld’. Wij leefden al onder die grote woorden, waarmee elke krant werd gevuld. En we moesten ook regelmatig naar de stembus.

We waren vergeten dat al die goede woorden, die vanuit het Westen over de grenzen onze samenleving waren binnengekomen, hun oorspronkelijke betekenis hadden verlo-

ren; dat ze iets anders begonnen te betekenen dan waar ze eigenlijk voor stonden.

De grondwet garandeerde ons alle mogelijke rechten; hier stond het zwart-op-wit geschreven: 'Het algemene, gelijke en directe kiesrecht om in het geheim te stemmen.' – 'De vrijheid van meningsuiting, de vrijheid van de pers, de vrijheid van betoging en vergadering, de vrijheid om straatparades en -demonstraties te houden.' – 'De burgers van de USSR zijn verzekerd van de onschendbaarheid des persoons. Niemand kan worden gearresteerd anders dan op bevel van de rechtbank of met toestemming van de openbaar aanklager.' – 'De onschendbaarheid van de woningen van de burgers en het briefgeheim worden door de wet beschermd.'

De tekst van deze wonderschone grondwet stamt van Nikolaj Boecharin. Drie maanden nadat de wet was aangenomen, in maart 1937, werd de auteur ervan gearresteerd op beschuldiging van spionage en betrokkenheid bij een complot tegen Stalin. In zijn laatste brief smeekte Boecharin Stalin om hem niet dood te schieten maar een dodelijke dosis morfine toe te dienen. In plaats van hem deze genade te schenken, liet de NKVD-chef Nikolaj Jezjov, die persoonlijk toezicht hield op Boecharins executie, de veroordeelde toekijken hoe andere gevangenen voor zijn ogen werden doodgeschoten.

Boecharin was drie keer getrouwd. Zijn eerste vrouw, Nadezjda Loekina, werd op 1 mei 1938 gearresteerd en op 9 maart 1940 doodgeschoten. Zijn tweede vrouw, Esfir Goervitsj, en hun dochter Svetlana zaten vele jaren in de goelag. Ook zijn derde vrouw, Anna Larina, werd gearresteerd. Hun zoon Joeri groeide op in een weeshuis zonder te weten wie zijn ouders waren.

De woorden lieten hun auteur in de steek. Het lijkt wel

alsof de woorden tegen ons hadden samengespannen.

Onder de eenvoudigste en gangbaarste begrippen worden heel verschillende dingen verstaan. Als men het in Rusland over de markteconomie of privébezit heeft, klinkt dat een westerling aantrekkelijk en vertrouwd in de oren, maar het is misleidend. Er bestaat in Rusland noch beschermd privébezit noch een markteconomie in westerse zin. Of neem bijvoorbeeld de staat: in de geciviliseerde wereld spreekt het sinds jaar en dag vanzelf dat de staat als het instrument fungeert om de belangen van zijn burgers te dienen en niet zijn eigen belangen na te streven. Macht wordt van onderaf opgebouwd, en alleen de bevoegdheden die niet op het laagste niveau gerealiseerd kunnen worden, worden naar boven gedelegeerd. De kennis over de verdeling van de staatsmacht in een wetgevende, uitvoerende en rechterlijke macht wordt iedere burger met de paplepel ingegoten.

In Rusland verstaat men onder de staat iets heel anders: de macht en het grondgebied. En beide zijn heilig. In het Westen is een burger een mede-eigenaar van de staat, in Rusland is hij een lijfeigene, ongeacht welk wapenschild de staat aan zijn poort ophangt.

Wie had in de Sovjet-Unie gedacht dat de Communistische Partij zou verdwijnen, maar dat in het nieuwe Rusland alle goede woorden zoals democratie, parlement en grondwet niet meer dan wapenstukken zouden zijn in een eeuwige strijd om macht en geld?

Laten we het begrip 'democratie' nemen. In Europa geldt het als de waarborg voor persoonlijke vrijheden en mensenrechten. Voor de meerderheid van de Russen betekent het begrip de chaos van de jaren negentig. Niemand in Rusland wil terug naar de 'wilde jaren negentig'.

Dezelfde woorden roepen in Rusland en het Westen heel

verschillende reacties op. In het Westen meesmuilde men bijvoorbeeld bij de beroemd geworden uitspraak dat de ondergang van de Sovjet-Unie de 'grootste geopolitieke catastrofe' van de twintigste eeuw is (Vladimir Poetin in april 2005). Terwijl het einde van de Sovjet-Unie in de Verenigde Staten en West-Europa als een triomf van vrijheid en democratie werd geïnterpreteerd, was het voor de meerderheid van de Russen een enorme menselijke en sociale catastrofe. Poetins woorden waren de meeste Russen uit het hart gegrepen.

Het waarschijnlijk grootste misverstand tussen het Westen en Rusland komt voort uit het feit dat de democratische begrippen in Rusland holle frasen zijn die geen enkel effect hebben. In het Westen moeten regeringen aan de hand van die begrippen worden beoordeeld; in Rusland gaat het om façades, en iedereen in Rusland weet dat er achter die façades niets anders dan leegte schuilt. De Russische staat kan 'wetten', een 'grondwet', 'mensenrechten' en om het even welke 'vrijheden' proclameren, maar Rusland leefde en leeft alleen maar volgens één wet, en dat is het goeddunken van de onbeperkte macht van het Kremlin. Daarom kunnen degenen die mijn land regeren eenvoudigweg niet begrijpen waarom bijvoorbeeld Engeland geen Tsjetsjeense separatisten aan Rusland uitlevert. In hun wereldbeeld zou de zaak geregeld zijn met een telefoontje van de Britse premier naar de bevoegde rechter.

In het Russische universum hebben grote woorden een andere functie: ze dienen ter camouflage. Wat voor een buitenstaander misschien een leugen lijkt draagt binnen het Russische taalgebruik bij aan het algemeen begrip. Dit is geen paradox, maar de Russische werkelijkheid van woorden.

'Er zijn geen Russische soldaten op de Krim', was de

boodschap die in het voorjaar van 2014 met een domme grijns aan de hele wereld werd verkondigd. In het Westen viel dat niet te begrijpen: hoe kon Poetin zijn volk zo glashard voorliegen? Maar de bevolking nam dat niet waar als een leugen: 'Onder elkaar weten we hoe het zit. Tenslotte wordt alleen de vijand beduvelde, dat is geen zonde, maar ware soldatendeugd.' En met welke trots werd er daarna toegegeven: 'Ja, er waren Russische soldaten op de Krim!'

Men liegt het Westen brutaalweg in het gezicht: 'Wij hebben de Boeing 777 boven Donetsk niet neergeschoten!' Iedereen weet dat het een leugen is. En daarna gaat alles weer zijn gewone gangetje, business as usual.

Wanneer Poetin westerse politici schaamteloos flagrante leugens opdient, observeert hij hun reacties met zichtbare belangstelling en niet zonder genoeg; hij koestert zich in hun verbijstering en hulpeloosheid. Onbeschaamdheid is een vertoon van kracht; het zet de tegenstander onder druk en brengt hem zo in verlegenheid. Tot zulke leugens zijn zij niet bereid. In plaats van openlijk te liegen, sjoemelen westerse politici zo onopvallend mogelijk met de waarheid; in democratisch Europa heerst een ander algoritme van leugens.

Chris Patten, de laatste gouverneur van Hongkong en voormalig EU-commissaris, beschrijft in zijn memoires een scène waarin hij tijdens een top met Poetin aan tafel zat. Ze spraken over Tsjetsjenië en de mensenrechtenschendingen aldaar. 'De situatie was extreem pijnlijk. Wij wisten dat Poetin tegen ons loog, Poetin zag dat wij het wisten, en wij zagen dat Poetin wist dat wij wisten dat hij tegen ons loog. En wij zwegen. Het was heel beschamend.'

Ze beweren dat ze niet betrokken zijn bij de oorlog in Oost-Oekraïne, hoewel iedereen weet dat ook dat een leugen is. En dat standpunt wordt door de westerse diploma-

tie geaccepteerd. De machthebbers in het Kremlin sturen soldaten naar Oost-Oekraïne, laten ze in deze schandelijke crypto-interventie om het leven komen en liegen daarna tegen hun families over de doodsoorzaak en de plaats van overlijden. De families doen alsof ze de regering geloven. En zwijgen. Als Poetin in zijn eigen land onwaarheden vertelt weet iedereen dat hij liegt, en zelf weet hij dat iedereen dat weet, maar zijn electoraat is het met zijn leugenverhalen eens. De Russische 'waarheid' is een neverending leugen.

Dat alles bestond al. De Sovjetradio zond ooit de volgende leugen uit: '[Het Sovjetnieuwsagentschap] TASS verklaart dat zich geen Sovjetsoldaten op Koreaans grondgebied bevinden!' Er waren ook geen Sovjetsoldaten in Egypte, Algerije, Jemen, Syrië, Angola, Mozambique, Ethiopië, Cambodja, Bangladesh en Laos. Wanneer de aldaar gestationeerde soldaten zo fortuinlijk waren dat ze het overleefden en naar huis konden terugkeren, kregen ze het bevel om er met geen woord over te reppen. Het vaderland verloochende hen. Pas in de jaren negentig werden ze vervolgens als deelnemers aan oorlogshandelingen in de wetsparagraaf 'Over de veteranen' erkend en opgenomen. In deze wet staan de oorlogen opgesomd waarin onze soldaten en officieren hebben gevochten – oorlogen waaraan onze regeringen categorisch en grimmig ontkenden te hebben deelgenomen. Toekomstige wetgevers zullen in deze lijst Oekraïne moeten opnemen.

Rusland is teruggekeerd naar de Sovjetdagen van de totale leugen. De macht sloot met haar onderdanen destijds een maatschappelijk verdrag dat decennialang ons leven heeft bepaald: wij weten dat we liegen en dat jullie liegen, en wij zullen blijven liegen om te overleven. Onder dat 'contrat social' zijn generaties Russen groot geworden.

Uit de schoolbibliotheek heb ik ooit *Gelsomino in Leu-*

genaarsland van de Italiaan Gianni Rodari geleend. In dat boek komt een jongen in een land dat gekaapt is door een bende piraten die nu iedereen dwingt te liegen. Katten moeten blaffen, honden miauwen en 'brood' heet voortaan 'inkt'. Er is alleen vals geld in omloop en de inwoners worden van het belangrijkste nieuws op de hoogte gehouden via de krant *De voorbeeldige leugenaar*. De absurditeit van die situatie vond ik als kind natuurlijk grappig, maar voor de volwassenen school het geheim van het ongelooflijke succes van dit boek erin dat zij, in tegenstelling tot hun kinderen, begrepen over welk land hier in feite werd geschreven. Orwell voor beginners. Ik weet nog dat mijn ouders zich verbaasd afvroegen waarom dat boek niet verboden was. Ze wisten dat zij in dat gekaapte land van leugens leefden.

De leugen was alomtegenwoordig. De kranten logen, de televisie, de leraren. De staat bedroog haar burgers, de burgers bedrogen de staat. Zo waren de spelregels, die iedereen begreep. Vanaf de kleuterschool raakten we eraan gewend. In dat leugenlandschap zijn alle acteurs opgegroeid die het Rusland van tegenwoordig ten tonele voeren.

Decennialang is zowel de eigen bevolking als het buitenland voorgelogen, en niemand vond het storend dat men elkaar niet kon geloven. Met posters werd de inwoners voorgehouden dat de 'USSR het bolwerk der vrede' was, terwijl het tegelijkertijd zijn tanks naar alle windstreken stuurde. Onder het voorwendsel van de 'oproep van een groep kameraden' (een bespottelijk kleine groep die uit vijf functionarissen van de stalinistische partijvleugel in de Tsjechoslowaakse KSČ bestond), werd Tsjechoslowakije binnengevallen. Ze logen dat we naar Afghanistan waren geroepen. Ze vertelden leugens over vliegtuigongelukken zolang er geen voetbal- of hockeyteams omkwamen – want

zulke rampen gebeurden alleen dáár, in het Westen. De hele wereld werd voorgelogen toen de nieuwe partijsecretaris Leonid Brezjnev kwam: Nikita Chroesjtsjov werd uit de officiële foto's geknipt van de ontvangst die Joeri Gagarin op het Rode Plein te beurt viel na zijn vlucht in de ruimte. Ze logen over het verleden, over het heden en over de toekomst, en ongeacht de gelegenheid, of die nou belangrijk was of niet.

De televisie deed opgewekt verslag van de voltooiing van vijfjarenplannen, maar de schappen in de winkels raakten leger en leger en de rijen voor die winkels werden langer en langer. Wij leefden in een land waar 'het socialisme [had] gezegevierd' en waar volgens de wet alles van het volk was, maar in werkelijkheid bezat het volk niets. En eigenlijk was helemaal niets van iemand. Wij woonden in dit buitengewone land vol slaven, waar iedereen aan het systeem toebehoorde. Zelfs degenen die ons leidden.

De macht eiste op alle gebieden van de nationale economie enthousiaste succesverhalen van de bevolking en kreeg jubelende, vervalste rapporten terug. De macht bestelde leugens, kreeg ze en deed alsof ze in die leugens geloofde. Bleek er iemand te zijn die niet aan dit woordenspel wilde meedoen, dan werd hij door de anderen uitgerangeerd, berispt, ontslagen, gearresteerd, vermoord. De strafmaat hing af van de temperatuur van het tijdperk. In de Stalin-tijd werd je doodgeschoten. Beter maar meeliegen dus, vooral als je een gezin had en voor kinderen moest zorgen.

Mijn moeder gaf les op school, maar ik besefte toen natuurlijk nog niet hoe moeilijk het voor haar en de andere leraren was om het onderwijs in te richten. Ze stonden voor een onmogelijke opgave: kinderen leren de waarheid te vertellen en ze tegelijkertijd voorbereiden op een leven